

Проф. др Драган Јовашевић, редовни професор
Правни факултет Универзитета у Нишу

ОДГОВОРНОСТ ЗА КРИВИЧНА ДЕЛА ИЗВРШЕНА ПУТЕМ МЕДИЈА

Апстракт: Бројна кривична дела се могу извршити путем медија, односно средстава јавног информисања и комуницирања као што су: повреда части и угледа, одавање (државне, војне, службене, пословне или личне) тајне, позивање (пропаганда) на вршење кривичних дела, злочини мржње и др. Стога сва савремена кривична законодавства, па тако и законодавство Републике Србије познаје посебна правила за утврђивање кривичне одговорности учинилаца кривичних дела која су извршена путем средстава јавног информисања и комуницирања (путем медија). За кривична дела која су извршена путем медија у савременом кривичном праву Републике Србије успостављен је двојаки систем кривичне одговорности. То су: 1) одговорност физичког лица и 2) одговорност правног лица. Основни облик одговорности за "медијска" кривична дела је одговорност физичког лица. Ту се разликују два вида одговорности. То су: а) примарна, основна одговорност аутора спорног, инкриминисаног текста којим су заправо и остварена обележја бића кривичног дела предвиђеног у закону и б) посебна, супсидијарна, каскадна одговорност других лица – одговорног уредника, издавача, штампара или произвођача носача слике и звука која се заснива по посебним правилима. Но, уз физичко лице, за "медијска" кривична дела од 2008. године могу да одговарају и правна лица. Управо о специфичним карактеристикама одговорности физичких и правних лица за кривична дела која су учињена путем медија говори овај рад.

Кључне речи: кривично дело, закон, медији, одговорност, кривична санкција.

Уводна разматрања

Кривична одговорност у савременом кривичном праву¹ се заснива на субјективној одговорности у чијој се основи налази кривица учиниоца која се утврђује у кривичном поступку у конкретном случају. Но, у последње време све су израженије тенденције објективизирања ове одговорности кроз увођење или проширивање примене презумпције кривице. У овим случајевима се објективна кривична одговорност заснива на одговорности на основу проузроковане последице (објективна кривична одговорност).

И наше кривично законодавство² познаје неколико посебних облика кривице³. То су: а) одговорност за кривична дела учињена путем штампе и других средстава јавног информисања и комуницирања, б) одговорност правног лица за кривична дела, в) одговорност за међународна кривична дела (командна, заповедна или старешинска одговорност и заједнички злочиначки подухват) и г) одговорност за квалификоване облике кривичног дела, док се у теорији разматра и питање постојања кривичне одговорности колективних органа управљања⁴.

Постојање колективних органа одлучивања у разним областима друштвеног живота (јавног информисања, привреде, државне управе, територијалне аутономије и локалне самоуправе) и могућност њиховог вршења кривичних дела, посебно у сфери службене дужности или привредног пословања, је наметнуло потребу да се размотри могућност утврђивања кривичне одговорности и оваквих колективних органа (управних или надзорних одбора, комисија, редакција, колегијума и др). Ова се одговорност може посматрати у два облика као: а) одговорност колективног органа као целине и б) одговорност за рад у колективном органу. Први облик одговорности постоји за само доношење незаконите одлуке, али се и овде као и код одговорности правног лица јављају проблеми у вези са применом кривичних санкција. Други облик одговорности представља субјективну одговорност сваког члана колективног органа за своје пропусте или чињења у раду тог органа при његовом незаконитом поступању⁵.

¹ J. Kloter, T. Edwards, Criminal law, Cincinnati, 1998. godine, str.82-83.

² Д.Јовашевић, Кривично право, Општи део, Београд, 2010. године, стр.168-173.

³ М.Радовановић, Кривично право, Општи део, Београд, 1975. године, стр.195.

⁴ Д.Јовашевић, Лексикон кривичног права, Београд, 2011. године, стр.489.

⁵ Б.Петровић, Д.Јовашевић, кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио, Сарајево, 2005. године, стр.215.

Одговорност за кривична дела учињена путем штампе или других средстава јавног информисања

Бројна се кривична дела путем писане или изговорене речи, цртежа, слике и сл. могу учинити преко различитих медија као што су штампа и друга средства јавног информисања и комуницирања (нпр. повреда части и угледа, одавање тајне, агитационо-пропагандна политичка кривична дела, злочини мржње, ширење лажних вести и сл.)⁶. Управо због брзине ширења и распрострањености информација или изјава учињених путем средстава јавног информисања (медија)⁷ и могућег обима и интензитета проузроковане последице, као и сложеног процеса коришћења ових средстава од стране великог броја лица са различитим улогама, савремена кривична законодавства⁸ предвиђају посебна правила о утврђивању кривице и кажњивости појединих лица. Поред тога медији неретко злоупотребљавају своју позицију и овлашћење и служе се непровереним, понекад и монтираним и измишљеним информацијама и тако повређују слободу и права физичких и правних лица, чак и са тешким последицама. Уставом гарантовано право на објављивање истините информације, као и право накнаде штете повређеном лицу путем норми грађанског права често је недовољно и неприкладно, па се у многим правним системима успоставља и кривичноправна заштита као додатни вид заштите слобода и права човека⁹.

Будући да су, с једне стране, на овај начин извршена кривична дела добила карактер тежег кривичног дела, а с друге стране, у примени правила о кривици учиниоца и о вођењу кривичног поступка према учиниоцу дела – аутору информације јављају се озбиљни проблеми, то даје основа за установљење посебних правила о кривичној одговорности за кривична дела извршена путем медија¹⁰. Код ове посебне кривичне

⁶ За овај облик кривичне одговорности се у делу правне теорије користи појам "одговорност по Закону о штампи и другим видовима информација" (М.Радовановић, Кривично право, Општи део, оп.цит.стр.196).

⁷ За разлику од кривичног законодавства Србије, законодавство у Црној Гори ова кривична дела назива "кривична дела учињена путем медија". На тај начин је теорији и судској пракси остављено да конкретизују појам "медија". Под овим се појмом подразумевају средства јавног информисања од којих посебан значај имају: новине (штампане ствари), радио, телевизија, филмске новине и сл. (Љ.Лазаревић, Б.Вучковић, В.Вучковић, Коментар Кривичног законика Црне Горе, Цетиње, 2004. године, стр.102).

⁸ Ову врсту кривичне одговорности не познаје ново кривично законодавство следећих држава: Хрватске, Словеније, Босне и Херцеговине, Аустрије, Немачке и др.

⁹ М.Бабић, И.Марковић, Кривично право, Општи дио, Бања Лука, 2008. године, стр.323.

¹⁰ У правној теорији нема јединственог схватања о правној природи кривичне одговорности за дела која су извршена путем медија. Према једном схватању овде се ради о посебној

одговорности долази до колизије: 1) оправданих криминално-политичких разлога да се за тзв. "штампарске деликте" обезбеди ефикасна кривичноправна заштита и 2) начела индивидуалне кривичне одговорности учиниоца. Пропуштање надзора од стране одређених лица није довољан основ за њихову субјективну кривичну одговорност. То је аргумент за решавање проблема кривичне одговорности за медијска кривична дела на други начин - кроз прописивање посебног кривичног дела "занемаривање дужне пажње и контроле у процесу штампања, односно настајања других облика средстава јавног информисања"¹¹.

Кривични законик Републике Србије (КЗ РС)¹² из 2005. године за "медијска кривична дела" користи назив "кривична дела која су учињена путем штампе или других средстава јавног информисања" у одредбама чл.38-41. На истоветан начин је поступао и Казнени закон Републике Хрватске¹³ из 1997. године када је у члану 48. ова кривична дела називао "кривичним делима учињеним средствима јавног информисања (јавног приопћавања)"¹⁴. Но, интересантно је да је новелом Казненог закона из 2004. године¹⁵ овај члан закона брисан што значи да је данас укинута ова врста одговорности физичког лица за медијска кривична дела у Републици Хрватској.

Нешто другачији назив за ова "медијска кривична дела" познаје Кривични законик Републике Црне Горе¹⁶ из 2003. године који у члану 28. ова кривична дела назива "кривична дела учињена путем медија". На исти начин поступа и Кривични законик Македоније¹⁷ из 1996. године у чл. 26 и 27. користи назив "одговорност за кривична дела извршена преко мас

одговорности законом таксативно назначених лица која одговарају уместо аутора информације, према другом схватању овде се ради о облику објективне одговорности ових лица, према трећем схватању одговорност ових лица се претпоставља, према четвртом схватању одговорност ових лица се заснива на нехату (непажњи, пропуштању дужног надзора) у погледу обављања њихових дужности (М.Радовановић, Кривично право, Општи део, оп.цит. стр. 196-197).

¹¹ З.Стојановић, Кривично право, Општи део, Београд, 2005. године, стр.189.

¹² Д.Јовашевић, Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром, Београд, 2007. године, стр.110-111.

¹³ Народне новине Републике Хрватске број: 110/97, 27/98, 50/2000, 129/2000, 51/2001, 111/2003, 190/2003, 105/2004, 71/2006 и 110/2007.

¹⁴ Б.Павишић, В.Грозданић, П.Веић, Коментар Казненог закона, Загреб, 2007. године, стр. 206.

¹⁵ Народне новине Републике Хрватске број 105/2004.

¹⁶ Службени лист Републике Црне Горе број: 70/2003, 47/2006, 40/2008 и 25/2010.

¹⁷ Службен весник на Република Македонија број: 37/96, 80/99, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005 и 73/2006.

медија"¹⁸ да би изменама и допунама Законика из марта 2004. године¹⁹ уведена у члану 27а. и посебна "одговорност увозника и дистрибутера средстава за јавно информисање". Коначно, и Казенски законик Словеније из 1994. године²⁰ је у одредбама чл. 30 - 32. предвиђао назив "одговорност за медијске деликте". Овакво решење више не постоји у новом Казенском законнику Словеније из 2008. године²¹.

1. Кривична одговорност физичког лица

Одговорност за "медијска" кривична дела или кривична дела која су учињена путем штампе и других средстава јавног информисања је двојакe природе²². То је:

1) општа одговорност заснована на кривици учиниоца – аутора спорне информације или инкриминисаног текста. Наиме, према члану 38. Кривичног законика (КЗ РС) као извршилац кривичног дела које је извршено објављивањем информације у медијима (у новинама, на радију, телевизији или у другом јавном гласилу) сматра се физичко лице у својству аутора спорне, инкриминисане информације којим се, заправо, и остварују обележја кривичног дела предвиђеног у закону и

2) посебна, супсидијарна, каскадна одговорност²³ или одговорност по посебним правилима за одређена лица: одговорног уредника, издавача, штампара и произвођача²⁴.

Општа одговорност аутора информације се утврђује по правилу у случају извршења кривичног дела путем средстава јавног информисања. Ово лице одговара за скривљено учињено кривично дело. Изузетно, се као извршилац кривичног дела које је учињено путем штампе (новина), радија, телевизије или другог јавног гласила (дакле путем медија) сматра и одговорни уредник, односно лице које га је замењивало у време објављивања информације. За заснивање посебне одговорности ових лица потребно је да се они не сматрају саучесником у извршењу овог кривичног дела у смислу одредби Кривичног законика²⁵.

¹⁸ Г.Марјановик, Македонско кривично право, Општ дел, Скопје, 1998. године, стр.196.

¹⁹ Службен весник на Република Македонија број 19/2004.

²⁰ Урадни лист Републике Слоеније број: 63/94, 23/99 и 40/2004.

²¹ Урадни лист Републике Словеније број 55/2008.

²² П.Новоселец, Опћи дио казненог права, Загреб, 2004. године, стр.264.

²³ Б.Златарић, М.Дамашка, Рјечник кривичног права и поступка, Загреб, 1966. године, стр. 326.

²⁴ Г.Марјановик, Македонско кривично право, Општ дел, оп.цит.стр.196.

²⁵ Љ.Лазаревић, Б.Вучковић, В.Вучковић, Коментар Кривичног законика Црне Горе, оп.цит. стр.102.

Због специфичности кривичних дела која су извршена путем медија у кривичном законодавству се модификују одредбе о кривици учиниоца, односно о саучесништву²⁶. Нека кривична законодавства (Србија, Црна Гора, Македонија) предвиђају посебан облик кривичне одговорности лица за овако учињена кривична дела (без обзира на спор у теорији који постоји о правној природи ове врсте одговорности). Ново кривично право Хрватске, Словеније и Босне и Херцеговине више не познаје овај посебан облик кривичне одговорности. Но, у савременом кривичном праву се јављају и такве тенденције које иду за тим да сузе круг лица и строго ограниче услове за заснивање одговорности тих лица за кривична дела учињена путем медија.

Такав је случај са Кривичним закоником Швајцарске који ову материју уређује у одредби члана 27. После измена Законика из октобра 1997. године више не постоји објективна кривична одговорност за медијске деликте него је: 1) сужен круг лица која одговарају за ова кривична дела и 2) заштићена анонимност извора информације укључујући и идентитет аутора. Ова лица – главни и одговорни уредник, као и остала одговорна лица у штампаним и електронским медијима не могу да оговарају за медијско кривично дело као такво, већ су они, заправо, учиниоци посебног кривичног дела из члана 322. Кривичног законика ако са умишљајем или из нехата нису спречили извршење медијског кривичног дела. Дакле, овде се ради о кривичном делу нечињења, односно о одговорности за пропуштање дужне и потребне пажње одређених лица услед чега је наступила последица кривичног дела²⁷.

Будући да уместо аутора за медијско кривично дело на првом месту одговара лице које има својство "одговорног уредника", за праксу је посебно важно да утврди својство "одговорног" уредника. То је лице које је означено уредником у одговарајућој врсти медија. Наиме, одговарајућим законским прописима се одређује које лице има својство (права, обавезе и одговорности) одговорног уредника у одређеној врсти медија. То лице је изричито и видно означено и оно одговара за уређивање новина, повремене публикације, односно радио или телевизијског програма. При томе је могуће да један облик медија има једног или више одговорних уредника (било за цео медиј или поједини његов сегмент или део). У таквим ситуацијама се одговорним уредником, у смислу ове посебне кривичне одговорности, сматра лице које је уредник оног дела

²⁶ П.Новоселец, Опћи дио казненог права, оп.цит. стр.263.

²⁷ Trechsel, Noll, Schweizerisches Strafrecht, Allgemeiner teil., 5.Auflage, Zurich, 1998. godine, str. 230.

публикације или програма у коме је објављен инкриминисани текст јер је на њему лежала обавеза вршења надзора над том врстом медија. Ако у време објављивања спорног текста одговорни уредник из било ког разлога није вршио своју дужност (нпр. био је одсутан, болестан, на годишњем одмору, службеном путу и сл.) уместо њега одговара лице које га је замењивало у вршењу дужности у то време.

За заснивање посебне одговорности одговорног уредника, односно лица које је га је замењивало у време извршења кривичног дела потребно је кумулативно испуњење више законских услова. То су²⁸:

1. ако је до завршетка главног претреса пред првостепеним судом аутор спорног, инкриминисаног текста остао непознат. У пракси се поставља питање какав значај има чињеница када се информација објављује "без имена аутора". Та је околност ирелевантна јер овај облик одговорности постоји ако је аутор остао непознат. То значи да се тренутком утврђивања идентитета аутора спорног текста, искључује одговорност одговорног уредника²⁹,

2. ако је информација објављена без сагласности аутора и

3. ако су у време објављивања информације постојале стварне или правне сметње за кривично гоњење аутора које и даље трају (члан 38. став 2. КЗ РС). Стварне сметње за кривично гоњење представљају околности стварне, фактичке природе које онемогућавају надлежне државне органе да предузимају процесне радње у смислу прогона учиниоца кривичног дела као што су: ратно или ванредно стање, стање непосредне ратне опасности, стање епидемије какве опасне заразне болести и сл. Правне сметње за кривично гоњење аутора јесу: наступање смрти или стања душевне поремећености аутора у било ком облику и виду испољавања после извршења кривичног дела, имунитет аутора, његова недоступност државним органима и сл.

Но, кривица одговорног уредника или лица које га је замењивало у време објављивања информације³⁰ је искључена уколико су се она налазила у неотклоњивој заблуди у погледу постојања околности која заснива њихову одговорност. Неотклоњива заблуда (погрешна или непотпуна представа о некој стварној или правној околности) мора постојати на страни ових лица у време објављивања спорног текста при чему она мора бити из оправданих разлога. Када је заблуда оправдана или

²⁸ Љ.Селиншек, Казенско право, Сплошни дел ин основе посебнега дела, Љубљана, 2007. године, стр.176-177.

²⁹ З.Стојановић, Кривично право, Општи део, оп.цит.стр.190.

³⁰ Н.Мрвић Петровић, Кривично право, Београд, 2005. године, стр.104.

неоправдана, фактичко је питање које судско веће решава у сваком конкретном случају на бази свих објективних и субјективних околности³¹.

Дакле, ни учинилац овог кривичног дела, нити било које друго лице под постојећим околностима није могло да зна, да буде свесно постојања околности на основу којих Кривични законик заснива њихову кривичну одговорност за учињено медијско кривично дело. У пракси се као спорно може јавити питање како разрешити ситуације када су се одговорни уредник, односно лице које га је замењивало налазили у отклоњивој стварној заблуди што је чешћи случај. Ако су, наиме, ова лица била у заблуди из нехата, тада не постоји умишљајно, већ само нехатно кривично дело под условом да закон уопште предвиђа одговорност за нехатно предузету радњу извршења. По природи ствари, путем штампе и других средстава јавног информисања се не врше нехатна кривична дела (дела из непажње, несмотрености, лакомислености) иако је теоретски могуће замислити нехатно одавање тајне, тако да се, заправо, овако конципирано законско решење своди на непостојање свести код одговорног уредника (или његовог заменика) што искључује његову кривицу. Овакво решење ублажава у основи "објективну одговорност" за медијска кривична дела³².

При постојању напред наведених законом кумулативно одређених услова као извршилац медијских кривичних дела се супсидијарно сматрају и следећа лица (члан 39. КЗ РС)³³:

1. издавач – за кривично дело које је извршено путем непроверене штампане публикације (књиге, монографије, брошуре, филмови, ТВ репортаже и сл). Ко може да буде издавач одређене публикације, под којим условима и у ком поступку одобрава и врши издавачку делатност уређено је прописима Закона о издавачкој делатности. Издавач (физичко или правно лице, домаће или странско лице) је, по правилу, видно означен на публикацији, али је могуће и да одређена публикација не садржи такву ознаку,

2. штампар – одговара ако нема издавача (што није могуће у пракси, али је могуће да издавач није видно наведен, да није познат или је издавач само фиктивно означен) или ако постоје стварне или правне сметње за његово кривично гоњење, а штампар је за то знао. Одговорност штампара је у овом случају акцесорне, супсидијарне природе. То је посебан облик тзв. каскадне одговорности³⁴ и

³¹ П.Новоселец, Опћи дио казненог права, оп.цит.стр.264.

³² З.Стојановић, Кривично право, Општи део, оп.цит.стр. 190.

³³ И.Симић, А.Трешњев, Кривични законик са краћим коментаром, Београд, 2010. године,стр.42-44.

³⁴ Н.Мрвић Петровић, Кривично право, оп.цит.стр.104-105.

3. произвођач - за кривично дело које је извршено путем механичких носача слике или звука, дакле техничких средстава која су намењена за репродуковање слике и (или) звука: компакт диска, грамофонске плоче, магнетофонске траке и других аудитивних средстава, филма за јавно и приватно приказивање, дијапозитива, видео средстава или сличних средстава која су намењена ширем кругу лица. Но, за одговорност произвођача је потребно да се ради о производњи средстава која су намењена "ширем кругу" индивидуално одређених или неодређених лица. Шта се сматра "ширим кругом лица" представља фактичко питање које судско веће решава у сваком конкретном случају на бази свих објективних и субјективних околности учињеног дела³⁵.

Одговорност свих ових лица је, заправо, супсидијарне природе³⁶ јер се заснива тек онда и уколико нема могућности да се утврди кривична одговорност аутора информације којом је извршено кривично дело предвиђено у закону. Ова лица у ствари одговарају "за" аутора или "уместо аутора"³⁷, односно она одговарају за пропуштање законом постављене дужности³⁸ у процесу јавног информисања које заслужује друштвену осуду³⁹.

Код свих наведених лица (издавача, штампара и произвођача) ради се о истој врсти кривичне одговорности (и истим условима) који иначе заснивају и кривичну одговорност одговорног уредника за "медијска кривична дела" будући да се овде ради само о различитим модалитетима јавног публиковања информација⁴⁰. Но, ипак законодавац⁴¹ није могао да иде прешироко у примени овог изузетка од примене субјективне кривичне одговорности, те је у циљу свођења кршења начела кривице на минимум поставио још једно ограничење кроз законску одредбу о заштити извора информације⁴².

У члану 41. КЗ РС је изричито предвиђено да се одговорни уредник или лице које га је замењивало у време објављивања информације, издавач, штампар или произвођач не сматрају извршиоцем медијског

³⁵ Љ.Лазаревић, Б.Вучковић, В.Вучковић, Коментар Кривичног законика Црне Горе, оп.цит.стр.104-105.

³⁶ Љ.Селиншек, Казенско право, Сплошни дел ин основе посебнега дела, оп.цит.стр.178.

³⁷ Љ.Бавцон, А.Шелих, Казенско право, Сплошни дел, Љубљана, 1978. године, стр.245.

³⁸ Ф.Бачић, Казнено право, Опћи дио, загреб, 1998. године, стр.276.

³⁹ Н.Срзентић, А.Стајић, Љ.Лазаревић, Кривично право, Општи део, Београд, 1978. године, стр.237.

⁴⁰ З.Стојановић, Кривично право, Општи део, оп.цит.стр.191.

⁴¹ Д.Јовашевић, Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром, оп.цит.стр.110-111.

⁴² З.Стојановић, Кривично право, Општи део, оп.цит.стр.191.

кривичног дела због тога што суду или другом надлежном органу нису открили идентитет аутора информације или извор информације⁴³, осим:

1) ако је учињено тешко кривично дело за које је као најмања мера казне прописана казна затвора у трајању од пет или више година и

2) ако је то неопходно да би се извршење таквог кривичног дела спречило.

Овде се, заправо, ради о законом прописаној заштити извора информација. Овакво је решење преузето из одредби о новинарској тајни која је утврђена у члану 32. Закона о јавном информисању⁴⁴.

2. Кривична одговорност правног лица

У случају да је издавач, штампар или произвођач правно лице или државни орган, тада се као извршилац кривичног дела сматра лице које одговара за издавање, штампање или производњу⁴⁵. Но, поред тога у Републици Србији је на бази међународних стандарда усвојених потписаним и ратификованим међународним документима (универзалног и регионалног карактера) 2008. године уведена кривична одговорност правних лица, односно одговорност правних лица за кривична дела, па тиме и за кривична дела која су учињена путем средстава јавног информисања и комуницирања.

У Републици Србији је кривична одговорност правних лица уведена на основу члана 12. КЗ РС тек 2008. године посебним Законом о одговорности правних лица за кривична дела (ЗОПЛКД)⁴⁶. Овај закон уређује услове одговорности правних лица⁴⁷ за кривична дела, систем кривичних санкција и правила поступка у којем се одлучује о одговорности правних лица, изрицању кривичних санкција, доношењу одлуке о рехабилитацији, престанку мере безбедности или правне последице осуде и извршењу судских одлука. За кривична дела која су предвиђена у Кривичном закону и споредном, допунском кривичном законодавству могу поред физичких лица, да одговарају и⁴⁸:

1) домаће и страно правно лице које учини кривично дело на територији Републике Србије,

⁴³ Г.Марјановик, Македонско кривично право, Општ дел, оп.цит.стр.197-198.

⁴⁴ Службени гласник Републике Србије број 43/2003, 61/2005 и 71/2009.

⁴⁵ П.Новоселец, Опћи дио казног права, оп.цит.стр.265.

⁴⁶ Службени гласник Републике Србије број 97/2008.

⁴⁷ Појам, карактеристике и врсте правних лица су уређени Законом о привредним друштвима (Службени гласник Републике Србије број 125/2004).

⁴⁸ Д.Јовашевић, Одговорност правних лица у кривичном праву Републике Србије, Право и правда, Сарајево, број 1-2/2010. године, стр.81-100.

2) стране правно лице које учини кривично дело у иностранству на штету Републике Србије, нашег држављанина или домаћег правног лица и

3) домаће правно лице које у иностранству изврши кривично дело.

Од кривичне одговорности су изузета различита правна лица што може да има велики значај ако се има у виду да се управо нека од ових правних лица јављају као оснивачи (дакле власници) појединих медија (не само штампаних, већ и електронских) као што су:

- 1) Република Србија,
- 2) аутономна покрајина,
- 3) јединице локалне самоуправе,
- 4) државни органи,
- 5) органи аутономне покрајине,
- 6) органи јединице локалне самоуправе и

7) друга правна лица којима је законом поверено вршење јавних овлашћења под условом да је кривично дело учињено у вршењу таквих јавних овлашћења (што значи да они могу да одговарају ако је кривично дело учињено изван "јавних овлашћења")⁴⁹.

За одговорност правних лица као учинилаца "медијских" кривичних дела (члан 6. ЗОПЛКД) потребно је испуњење следећих кумулативно одређених услова⁵⁰:

1) да је кривично дело учинило одговорно лице у оквиру својих послова или овлашћења у намери да за правно лице прибави корист (без обзира да ли је корист у конкретном случају заиста и прибављена) и

2) да је због непостојања надзора или контроле од стране одговорног лица омогућено извршење кривичног дела од стране физичког лица које делује под надзором или контролом одговорног лица⁵¹.

При томе је закон изричито одредио да се одговорност правног лица заснива на кривици одговорног лица (што значи да правно лице одговара за учињено кривично дело, чак и у случају ако је кривични поступак против одговорног лица из законом предвиђених разлога обустављен или је оптужба одбијена).

⁴⁹ Д.Јовашевић, Б.Петровић, Кривична одговорност правних лица у савременом кривичном праву, Зборник Правног факултета у Нишу, Ниш, број 49/2007. године, стр. 185-209.

⁵⁰ Д.Јовашевић, Корпоративно кривично право, Ниш, 2012. године, стр.45-52.

⁵¹ У правној теорији постоје различита схватања о моделу који оправдава кажњавање правних лица: а) модел објективне одговорности – одговорност на бази самог проузроковања последице кривичног дела, б) модел изведене кривице правног лица из кривице одређених физичких лица – када правно лице одговара у случају да је кривично дело учињено од стране његовог одговорног лица са кривицом и в) модел аутономне одговорности (В.Грозданић, М.Шкорић, Увод у казно право, Опћи дио, Ријека, 2009. године, стр.222-223).

Корпоративно кривично право Републике Србије предвиђа поред основне, редовне одговорности правног лица и његовог одговорног лица за учињено кривично дело, и посебне облике одговорности правног лица. То су⁵²: 1) одговорност у случају статусне промене, престанка или стечаја правног лица, 2) одговорност за покушај кривичног дела, 3) одговорност за добровољни одустанак, 4) одговорност за стицај кривичних дела и 5) одговорност за продужено кривично дело.

За одговорност правних лица у случају извршења кривичног дела путем средстава јавног информисања и комуницирања од посебног је значаја посебан облик кривичне одговорности правног лица у случају његове статусне промене, односно његовог престанка или стечаја⁵³. У случају да наступе статусне промене правног лица као учиниоца кривичног дела, то не искључује његову кривичну одговорност. Тако је у члану 8. ЗОПЛКД одређено да када правно лице престане да постоји пре окончања кривичног поступка, њему се могу изрећи следеће санкције: 1) новчана казна, 2) мере безбедности и 3) мера одузимања имовинске користи.

Ове се кривичне санкције додуше не изричу правном лицу које је учинило кривично дело, већ правном лицу које је његов правни следбеник (сукцесор) под условом да је у спроведеном кривичном поступку претходно већ утврђена кривична одговорност правног лица које је престало да постоји. То значи, да се у овом случају правном следбенику изриче кривична санкција за кривично дело које истина оно није учинило, нити његово одговорно лице будући да је оно преузело имовину правног лица (као учиниоца кривичног дела), па тиме и његова права и обавезе.

Но, ако правно лице престане да постоји после правноснажно окончаног кривичног поступка у коме је утврђена његова одговорност и изречена кривична санкција, тада се изречене санкције и друге кривичноправне мере извршавају према његовом правном следбенику. То значи да се према правном следбенику одговорног и осуђеног правног лица извршавају следеће санкције: 1) новчана казна, 2) мере безбедности и 3) мера одузимања имовинске користи.

На исти начин (члан 6. ЗОПЛКД) одговара и правно лице које је након извршења кривичног дела променило правну форму у којој је пословало (ортачко друштво, командитно друштво, друштво са ограниченом одговорношћу, акционарско друштво).

⁵² Д.Јовашевић, Криминалитет правних лица и државна реакција, Зборник радова, Криминал и државна реакција, Београд, 2011. године, стр.121-136.

⁵³ Д.Јовашевић, Одговорност правних лица у кривичном праву Републике Србије, Право и правда, Сарајево, број 1-2/2010. године, стр.81-100.

И правно лице које је у стечају⁵⁴ одговара за кривично дело које је учињено пре покретања или у току самог стечајног поступка, али не и после њега (члан 9. ЗОПЛКД). Стечај је "смрт" правног лица, његово гашење, брисање из регистра привредних субјеката на основу одлуке надлежног привредног суда. Он се проглашава у случајевима када правно лице не може својом имовином (активом) да одговара доспелим обавезама (пасиви). Дакле, и правно лице у стечају може радњом свог одговорног или другог овлашћеног лица да чињењем или пропуштањем оствари неко кривично дело којим нанесе штету имовини другог физичког или правног лица (посебно у вези са кривичним делима проузроковања стечаја или проузроковања лажног стечаја и сл). У овом случају се и одговорном правном лицу могу изрећи следеће кривичне санкције: 1) мера одузимања имовинске користи и 2) мера безбедности одузимања предмета.

Санкције за кривична дела учињена путем штампе или других средстава јавног информисања

Основна врста кривичних санкција које позитивно кривично законодавство Републике Србије предвиђа за учиниоце свих (па и медијских) кривичних дела физичких и правних лица јесу казне, али широку примену управо према овим лицима има и једна посебна врста кривичне санкције – мера безбедности. Она носи назив "јавно објављивање пресуде". То је санкција која је прописана и за физичко и за правно лице⁵⁵.

Јавно објављивање пресуде као мера безбедности за кривично одговорно физичко лице се састоји у обавези осуђеног лица (учиниоца кривичног дела) да о свом трошку истим путем којим је кривично дело учињено или на други одговарајући начин објави судску одлуку у целости или делимично (члан 89. КЗ РС). Логично је да се ради о правноснажној судској одлуци. Ова је мера и раније постојала у нашем кривичном праву (члан 102. Кривичног закона Републике Србије из 1977. године), али не као кривична санкција, већ је била предвиђена у посебном делу Кривичног закона Републике Србије код кривичних дела против части и угледа када су ова дела извршена путем штампе, радија, телевизије и других средстава јавног информисања и комуницирања.

Ради се о мери која погађа учиниоца кривичног дела, представља његову стигматизацију и излаже га друштвеној бламажи, али са друге стране омогућава оштећеном лицу да се отклоне или ублаже штетне последице извршеног кривичног дела. Њеном применом се отклањају

⁵⁴ Закон о стечајном поступку, Службени гласник Републике Србије број 84/2004.

⁵⁵ Д.Јовашевић, Кривично право, Општи део, оп.цит. стр. 218.

штетне последице по оштећеног и његов углед, утисак у друштву који је нарушен извршењем кривичног дела. Ова мера безбедности се може физичком лицу изрећи у два случаја⁵⁶:

1) при осуди за кривично дело које је учињено путем средстава јавног информисања⁵⁷. Дакле, управо је смисао, природа и садржина ове мере безбедности од посебног значаја у друштвеној реакцији на "медијска кривична дела". То значи да се ова кривична санкција изриче као суплементарна санкција уз неку другу врсту санкције која је изречена учиниоцу кривичног дела као што су осуда на: казну, условну осуду, судску опомену, васпитну меру, казну малолетничког затвора или ослобођење од казне⁵⁸ и

2) ако је кривично дело проузроковало опасност за живот или здравље људи, а суд дође до уверења да би објављивање пресуде допринело да се отклони или умањи та опасност. Ова се мера факултативно изриче као комплементарна кривична санкција. Но, законом се може одредити обавезно објављивање пресуде с тим што суд у сваком случају одлучује путем којег средства јавног информисања ће се таква пресуда објавити (и на који начин – да ли у целости или у изводу - делимично). Ова се мера може извршити најкасније у року од тридесет дана од дана правноснажности пресуде.

Но, и Закон о одговорности правних лица за кривична дела Републике Србије (ЗОПЈКД) из 2008. године такође у систему кривичних санкција које надлежни суд може изрећи правном лицу као учиниоцу кривичног дела предвиђа посебну врсту мере безбедности под називом: "јавно објављивање пресуде". Ова мера се састоји у обавези осуђеног правног лица (учиниоца кривичног дела) да о свом трошку истим путем којим је кривично дело учињено или на други одговарајући начин објави судску одлуку у целости или делимично (члан 26. ЗОПЈКД)⁵⁹. Логично је да се ради о правноснажној судској одлуци. Ради се о мери која погађа учиниоца кривичног дела, представља његову стигматизацију и излаже га

⁵⁶ И.Симић, А.Трешњев, Кривични законик са краћим коментаром, оп.цит. стр. 77-78.

⁵⁷ Ради се о кривичним делима против части и угледа, вербалним деликтима, деликтима агитационо пропагандне природе у групи дела против јавног реда и против уставног уређења и безбедности.

⁵⁸ У теорији се јавља проблем назива ове мере будући да се њеном применом може јавно објавити само "пресуда", а не и "решење" којим се изриче судска опомена или васпитна мера будући да одлука о њиховом изрицању није осуђујућа. Сличан проблем се јавља и са неурачунљивим учиниоцем противправног дела које је у закону предвиђено као кривично дело јер и овде нема осуде.

⁵⁹ Д.Јовашевић, Одговорност правних лица у кривичном праву Републике Србије, Право и правда, Сарајево, број 1-2/2010. године, стр.81-100.

друштвеној бламажи, али са друге стране омогућава оштећеном лицу да се отклоне или ублаже штетне последице извршеног кривичног дела. Њеном применом се отклањају штетне последице по оштећеног и његов углед, утисак у друштву који је нарушен извршењем кривичног дела.

Ова мера безбедности се може (факултативно) изрећи правном лицу ако суд сматра да би било корисно да се јавност упозна са пресудом, а нарочито ако би објављивање пресуде допринело да се отклони опасност по живот или здравље људи или да се заштити општи интерес. То значи да је њена примена посебно корисна у случају извршења кривичног дела којим се проузрокована опасност за живот или здравље људи, а суд дође до уверења да би објављивање пресуде допринело да се отклони или бар умањи та опасност. Наравно примена ове мере је оправдана и у случају заштите другог општег интереса. Ова се мера факултативно изриче као комплементарна кривична санкција уз казну или условну осуду.

Но, законом се може одредити обавезно објављивање пресуде с тим што суд у сваком случају зависно од два критеријума: 1) значаја кривичног дела и 2) потребе обавештавања јавности, одлучује путем којих средстава јавног информисања ће се таква пресуда објавити (и на који начин – да ли у целости са образложењем или у изводу - делимично) водећи при томе рачуна да начин објављивања пресуде омогући обавештеност свих у чијем интересу овакву пресуду заиста и треба објавити. Суд који је водио кривични поступак у првом степену доставља извршну судску одлуку којом је изречена ова мера безбедности ради објављивања и то уреднику одређеног средства јавног информисања. Трошкове јавног објављивања пресуде сноси осуђено правно лице (члан 70. ЗОПЛКД).

Закључак

Чињеница да се данас кривична дела могу извршити и путем медија, односно средстава јавног информисања и комуницирања као што су: повреда части и угледа, одавање (државне, војне, службене, пословне или личне) тајне, позивање (пропаганда) на вршење кривичних дела, злочини мржње и др. натерала је законодавце у више држава да у систем кривичног права уведу посебна правила о одговорности за "медијска кривична дела". Тако и ново кривично законодавство Републике Србије из 2005. године познаје посебна правила за утврђивање кривичне одговорности учинилаца кривичних дела која су извршена путем средстава јавног информисања и комуницирања (путем медија). То је посебан облик кривичне

одговорности који одступа под опште прихваћеног концепта субјективне кривичне одговорности.

За кривична дела која су извршена путем медија у савременом кривичном праву Републике Србије успостављен је двојаки систем кривичне одговорности. То су: 1) одговорност физичког лица и 2) одговорност правног лица. Основни облик одговорности за "медијска" кривична дела је одговорност физичког лица. Ту се разликују два вида одговорности. То су: а) примарна, основна одговорност аутора спорног, инкриминисаног текста којим су заправо и остварена обележја бића кривичног дела предвиђеног у закону и б) посебна, супсидијарна, каскадна одговорност других лица – одговорног уредника, издавача, штампара или произвођача носача слике и звука која се заснива по посебним правилима.

Општа одговорност аутора информације се утврђује по правилу у случају извршења кривичног дела путем средстава јавног информисања. Ово лице одговара за скривљено учињено кривично дело. Изузетно, се као извршилац кривичног дела које је учињено путем штампе (новина), радија, телевизије или другог јавног гласила (дакле путем медија) сматра и одговорни уредник, односно лице које га је замењивало у време објављивања информације. За заснивање посебне одговорности ових лица потребно је да се они не сматрају саучесником у извршењу овог кривичног дела у смислу одредби Кривичног законика.

За заснивање посебне одговорности одговорног уредника, односно лица које је га је замењивало у време извршења кривичног дела потребно је кумулативно испуњење више законских услова. То су: 1) ако је до завршетка главног претреса пред првостепеним судом аутор спорног, инкриминисаног текста остао непознат. У пракси се поставља питање какав значај има чињеница када се информација објављује "без имена аутора". Та је околност ирелевантна јер овај облик одговорности постоји ако је аутор остао непознат. То значи да се тренутком утврђивања идентитета аутора спорног текста, искључује одговорност одговорног уредника, 2) ако је информација објављена без сагласности аутора и 3) ако су у време објављивања информације постојале стварне или правне сметње за кривично гоњење аутора које и даље трају (члан 38. став 2. КЗ РС).

Но, кривица одговорног уредника или лица које га је замењивало у време објављивања информације је искључена уколико су се она налазила у неотклоњивој заблуди у погледу постојања околности која заснива њихову одговорност. Неотклоњива заблуда (погрешна или непотпуна представа о некој стварној или правној околности) мора постојати на страни ових лица у време објављивања спорног текста при чему она мора

бити из оправданих разлога. Када је заблуда оправдана или неоправдана, фактичко је питање које судско веће решава у сваком конкретном случају на бази свих објективних и субјективних околности.

При постојању напред наведених законом кумулативно одређених услова као извршилац медијских кривичних дела се супсидијарно сматрају и следећа лица (члан 39. КЗ РС):

1. издавач – за кривично дело које је извршено путем неповремене штампане публикације (књиге, монографије, брошуре, филмови, ТВ репортаже и сл). Ко може да буде издавач одређене публикације, под којим условима и у ком поступку одобрава и врши издавачку делатност уређено је прописима Закона о издавачкој делатности,

2. штампар – одговара ако нема издавача (што није могуће у пракси, али је могуће да издавач није видно наведен, да није познат или је издавач само фиктивно означен) или ако постоје стварне или правне сметње за његово кривично гоњење, а штампар је за то знао. Одговорност штампара је у овом случају акцесорне, супсидијарне природе. То је посебан облик тзв. каскадне одговорности и

3. произвођач - за кривично дело које је извршено путем механичких носача слике или звука, дакле техничких средстава која су намењена за репродуковање слике и (или) звука: компакт диска, грамофонске плоче, магнетофонске траке и других аудитивних средстава, филма за јавно и приватно приказивање, дијапозитива, видео средстава или сличних средстава која су намењена ширем кругу лица. Но, за одговорност произвођача је потребно да се ради о производњи средстава која су намењена "ширем кругу" индивидуално одређених или неодређених лица.

Одговорност свих ових лица је, заправо, супсидијарне природе јер се заснива тек онда и уколико нема могућности да се утврди кривична одговорност аутора информације којом је извршено кривично дело предвиђено у закону. Ова лица у ствари одговарају "за" аутора или "уместо аутора", односно она одговарају за пропуштање законом постављене дужности у процесу јавног информисања које заслужује друштвену осуду. Поред наведених физичких лица, за медијска кривична дела од 2008. године у Републици Србији могу да одговарају и правна лица. Одговорност правних лица, као и систем кривичних санкција за њих успостављени су посебним Законом о одговорности правних лица за кривична дела чиме треба да се у потпуности заокружи систем кривичноправне заштите људских слобода и права и других законом заштићених интереса од повреда или угрожавања које могу настави путем вршења медијских кривичних дела.

Резиме

Бројна кривична дела се могу извршити путем медија, односно средстава јавног информисања и комуницирања као што су: повреда части и угледа, одавање (државне, војне, службене, пословне или личне) тајне, позивање (пропаганда) на вршење кривичних дела, злочини мржње и др. Стога сва савремена кривична законодавства, па тако и законодавство Републике Србије познаје посебна правила за утврђивање кривичне одговорности учинилаца кривичних дела која су извршена путем средстава јавног информисања и комуницирања (путем медија). То је посебан облик кривичне одговорности који одступа под опште прихваћеног концепта субјективне кривичне одговорности.

За кривична дела која су извршена путем медија у савременом кривичном праву Републике Србије успостављен је двојаки систем кривичне одговорности. То су: 1) одговорност физичког лица и 2) одговорност правног лица. Основни облик одговорности за "медијска" кривична дела је одговорност физичког лица. Ту се разликују два вида одговорности. То су: а) примарна, основна одговорност аутора спорног, инкриминисаног текста којим су заправо и остварена обележја бића кривичног дела предвиђеног у закону и б) посебна, супсидијарна, каскадна одговорност других лица – одговорног уредника, издавача, штампара или произвођача носача слике и звука која се заснива по посебним правилима.

Новим законским решењима из 2008. године посебним законом – Законом о одговорности правних лица за кривична дела је уведен и у правни систем Републике Србије низ правила о одговорности и кажњивости правних лица за кривична дела. То је општа одговорност правних лица за сва кривична дела (наравно она дела која правна лица уопште по својој правној природи и карактеристикама могу уопште да изврше), па се њена правила могу користити и за кривична дела која су учињена путем медија.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, М., Марковић, И., Кривично право, Општи дио, Бања Лука, 2008.
- Бавцон, Љ., Шелих, А., Казенско право, Сплошни дел, Љубљана, 1978.
- Бачић, Ф., Казнено право, Опћи дио, Загреб, 1998.
- Грозданић, В., Шкорић, М., Увод у казнено право, Опћи дио, Ријека, 2009.
- Златарић, Б., Дамашка, М., Рјечник кривичног права и поступка, Загреб, 1966.
- Јовашевић, Д., Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром, Београд, 2007.
- Јовашевић, Д., Кривично право, Општи део, Београд, 2010.
- Јовашевић, Д., Лексикон кривичног права, Београд, 2011.
- Јовашевић, Д., Корпоративно кривично право, Ниш, 2012.
- Kloter, J., Edwards, T., Criminal law, Cincinnati, 1998.
- Лазаревић, Љ., Вучковић, Б., Вучковић, В., Коментар Кривичног законика Црне Горе, Цетиње, 2004.
- Марјановић, Г., Македонско кривично право, Општ дел, Скопје, 1998.
- Мрвић Петровић, Н., Кривично право, Београд, 2005.
- Новоселец, П., Опћи дио казног права, Загреб, 2004.
- Павишић, Б., Грозданић, В., Веић, П., Коментар Казненог закона, Загреб, 2007.
- Петровић, Б., Јовашевић, Д., Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио, Сарајево, 2005.
- Радовановић, М., Кривично право, Општи део, Београд, 1975.
- Селиншек, Љ., Казенско право, Сплошни дел ин основе посебнега дела, Љубљана, 2007.
- Симић, И., Трешњев, А., Кривични законик са краћим коментаром, Београд, 2010.
- Срзентић, Н., Стајић, А., Лазаревић, Љ., Кривично право, Општи део, Београд, 1978.
- Стојановић, З., Кривично право, Општи део, Београд, 2005.
- Trechsel, Noll, Schweizerisches Strafrecht, Allgemeiner teil, 5. Auflage, Zurich, 1998.

Prof. Dragan Jovašević, LL.D.

Full Professor,

Faculty of Law, University of Niš

Liability for Criminal Offences Committed by means of Media

Summary

Numerous criminal offences such as: violation of honor and reputation, unauthorized disclosure of secret (state, military, official, professional or personal), calling for or instigating commission of criminal offences (propaganda), hate crimes etc. may be committed via media, i.e. means of public information and communication. Therefore, all contemporary criminal legislations, including the legislation of the Republic of Serbia, are familiar with special rules that regulate criminal responsibility of the perpetrators of criminal offences committed through means of public information and communication (via media). This is a particular form of criminal responsibility, which differs from the generally accepted concept of subjective criminal responsibility.

Two parallel systems of criminal responsibility for criminal offences committed through media have been established in contemporary criminal law of the Republic of Serbia. They include: 1) the responsibility of natural persons and 2) the responsibility of legal persons. The responsibility of natural persons represents the basic form of responsibility for criminal offences committed via media. It comprises two types of responsibility. These are: a) primary or basic type of responsibility – responsibility of the author of the disputable i.e. incriminated text, which, actually, generates the elements of the criminal offence prescribed by the law and b) special, subsidiary, or so called “cascading” responsibility of other persons – the responsibility of editor, publisher, printer or producer of audio – visual items, which is established in accordance with special rules.

New legislative solutions, proclaimed in 2008 by a special law – Law on the responsibility of legal persons for criminal offences, introduced a series of rules in the legal system of the Republic of Serbia, dealing with the responsibility of legal persons for criminal offences and their liability to punishment.

Key Words: *criminal offence, law, the media, responsibility, criminal sanction*